

Entrevista a Javier Portús sobre En Josep Ribera altrament dit l'Spaignoletto

Autor: Albert Lladó

Data de publicació: 13-12-2011

Una entrevista del periodista Albert Lladó a Javier Portús, aprofundeix en els aspectes biogràfics i artístics del xatívi Josep Ribera, l'Spaignoletto, un dels pintors catalans més rellevants de l'Europa del segle XVII.

Josep de Ribera, el "Spaignoletto", és un dels pintors més sorprenents de la nostra tradició. La seva obra no només demostra un magnífic mestratge en tècniques diferents i diverses, sinó que hi podem veure alguns dels trets de la "modernitat", com la consciència d'autoria, la humanització de temes religiosos i la recerca de diàleg directe entre l'espectador i el llenç.

Per això, per conèixer una mica millor la seva cosmovisió, el Museu del Prado ofereix l'exposició El jove Ribera, fins al 31 de juliol. Un dels seus comissaris, alhora, acaba de publicar un monogràfic sobre la seva pintura a Edicions Polígrafa. Javier Portús és cap de conservació de pintura espanyola (fins al 1700) del mateix museu i expert en l'obra de Josep de Ribera, del qual ens parla en aquesta entrevista

Encara que sempre se cita Josep de Ribera com un dels millors pintors del Segle d'Or espanyol, el tema de la seva nacionalitat no sembla estar del tot clar. Com a mínim, va viure la major part del seu temps a Itàlia. Així doncs, el podem incloure en la nostra tradició?

El concepte d'"escola" o "tradició" nacional va ser molt útil quan es va crear la Història de l'Art, perquè ofería un marc classificador senzill, i que s'adaptava a les expectatives nacionalistes d'aquell moment. Es tracta, però, d'un concepte necessàriament artificial i reductor, que no sempre reflecteix la complexa casuística de la creació artística. En el cas de Ribera, el seu estil pictòric i tota la seva carrera coneguda van tenir com a punt de referència Itàlia, però una part molt destacada de la seva producció va viatjar a Espanya i va influir poderosament en artistes espanyols del segle XVII, i

quan va arribar el moment d'identificar una "Escola espanyola" va ser un dels noms claus al voltant dels quals es va reivindicar l'existència d'una tradició nacional.

Li deien "Spagnoletto" de manera pejorativa?

No hi ha documentació que permeti assegurar-ho. Però es tracta d'un diminutiu, i resulta significatiu que a Espanya mai no es va emprar la seva traducció com "Españolito", sinó que es va usar una fórmula ambigua com "Espanyoleto".

Com va influir la pintura de Caravaggio?

Encara que al llarg de la seva carrera va ser receptiu a altres influències pictòriques, l'estil de Caravaggio, que reivindicava la realitat com a matèria principal de la pintura i que va comportar determinades estratègies de representació (com el tenebrisme) va ser el punt de referència fonamental de l'art de Ribera, a qui es compta entre els principals caravaggistes. Aquesta influència es va traduir no només en la seva escriptura pictòrica, sinó també en el contingut dels seus quadres.

L'aparició del llibre coincideix amb l'exposició que li dedica El Prado a El jove Ribera. Com era a la seva època formativa i com va anar evolucionant?

A grans trets, es poden descriure tres etapes principals a la seva carrera: el moment romà (fins al 1616), en què conrea un estil proper als caravaggistes actius a Roma en aquest moment, que empra en representacions de figures aïllades i en quadres de composició resolts en la tradició caravaggista. Un segon moment que abasta des del seu establiment a Nàpols al 1616 fins a mitjans de la dècada dels trenta, en què reelabora el llenguatge caravaggista en la direcció d'una major implicació afectiva de l'espectador, i una darrera etapa en què moltes de les seves escenes se situen a l'aire lliure, la llum envaeix les composicions i la gamma cromàtica es fa molt més rica i diversa.

A més de la pintura, es va interessar pel dibuix i el gravat, una cosa poc usual entre els pintors espanyols de la seva època.

Va ser, efectivament, poc usual a Espanya (encara que hi ha excepcions en el cas del dibuix, com Antonio del Castillo, Conchillos, Alonso Cano o Murillo), també força rar entre els pintors caravaggistes i, tanmateix, freqüent entre altres artistes (italians o no) actius a Itàlia.

L'estil de Ribera va influir en pintors com Zurbarán o Murillo. Què va aportar Ribera que fa que el seu estil sigui tan particular?

Va aportar uns tipus humans i una tècnica descriptiva de la pell i l'anatomia molt eficaços per convertir la història sagrada en alguna cosa creïble, perquè s'encarnava en tipus i formes verídics, que formaven part de la nostra experiència quotidiana. També va aportar un sentit molt poderós de la composició.

Efectivament, moltes de les pintures de Ribera són de temàtica religiosa. No obstant això, dóna la sensació que l'important no és tant ser fidel a la història, sinó a l'expressió.

El naturalisme, amb el seu recurs a la realitat i l'experiència quotidiana, es va convertir en un llenguatge molt apte per fer versemblant tant la història sagrada com la hagiografia, ja que successos miraculosos i personatges sants s'encarnaven en aparences reconeixibles, i en general allunyades dels codis d'idealització que imperaven en la pintura anterior.

Era un artista conscient de la importància de l' "autoria". En el seu llibre, explica que no només en tenia prou a signar les seves pintures, sinó que signava cadascun dels llenços quan treballava en sèries. Per què aquesta necessitat?

Només se'n poden oferir hipòtesis. Va signar sobretot a partir del 1624, quan tenia 35 anys. Fins aleshores només apareix la seva signatura en tres pintures. De la signatura formava part el seu nom, la nacionalitat espanyola, i la seva condició de valencià i xatívi. De vegades també reflectia el fet que treballava a Nàpols i era membre de l'Acadèmia Romana de Sant Lluc. Amb molta freqüència hi incloïa la data. En la major part dels casos la signatura està redactada en espanyol, i en una dotzena d'ocasions en llatí.

Una estratègia comercial?

Els seus quadres es van difondre per bona part d'Itàlia, Espanya i Europa, i ell va ser conscient d'aquesta dispersió,

però alhora hi ha interessos laborals (diversos dels seus principals clients van ser virreis de Nàpols, que eren nobles espanyols) i probablement també amb una arrelada consciència històrica i un coneixement de la qualitat del seu propi art.

Quan parlem de Ribera, s'acostuma a pensar en el clarobscur típicament barrocs, però l'Spagnoletto es va interessar molt especialment per alguns colors, com els carmins, blaus i ors. És un error pensar en ell només com un pintor tenebrista?

Va ser tenebrista durant una llarga etapa de la seva carrera, però des de mitjans de la dècada dels trenta es va fer cada vegada més sensible a una llum que envaeix la superfície pictòrica, difumina les ombres i dóna lloc a una gamma cromàtica molt àmplia, i de vegades extraordinàriament sensual. Va ser un canvi en part propiciat pel coneixement de la pintura d'altres col·legues, com Guido Reni.

Això es contraposa, en algunes ocasions, amb l'interès per la crueltat i el grotesc. Per què Ribera se centra en aquests temes?

Són temes que conrea Ribera amb una freqüència major que gran part dels artistes de la seva època, i que suposen una reflexió sobre l'expressió humana i els seus límits, cosa que interessava molt a l'Europa barroca.

Dins del seu "esperit renovador", destaca la sèrie dels Sentits, que, encara comptava amb una llarga tradició. El pintor l'"actualitza", fent que els protagonistes mirin directament l'espectador. Podem parlar d'un artista modern?

La sèrie data de cap al 1614, i en aquell moment resultava completament "moderna", en el sentit que era una resposta en clau contemporània d'un tema tradicional: a través d'aquesta sèrie es reivindica l'experiència com a base del coneixement i, sobretot en La vista, a aquesta experiència s'associa també la ciència.

¿Després de la pintura religiosa i del retrat de filòsofs, per què Ribera s'interessa pels temes mitològics?

El nombre discret de pintures mitològiques que ens ha deixat Ribera tenen una cosa en comú: en totes elles, ja sigui Venus i Adonis, Apol·lo i Màrsies o qualsevol de les Fúries, hi ha un interès notable per l'expressió i per utilitzar aquests temes antics com a camp per experimentar en la representació d'emocions al límit.

Per acabar, vostè explica que l'obra de Ribera –com a mínim, al final– vol implicar l'espectador. Quines tècniques utilitza per a això?

En la seva joventut, el tenebrisme li va servir com a eina principal per fer-ho; durant els seus primers anys napolitans va utilitzar amb freqüència el cos màrtir de Crist o d'un sant per construir obres plenes d'emotivitat, que buscaven despertar un sentiment devocional viu, i en les últimes dècades va utilitzar amb freqüència creixent els valors expressius i connotatius del color i de la pròpia matèria pictòrica per crear una interacció emocional entre l'obra i l'espectador.

Albert Lladó

Barcelona Redactor